

Dr. W. Aalders † / dr. H. Klink

Verheugt u!

*En zie, Jezus kwam haar [de vrouwen] tegemoet en zeide:
Weest gegroet. Zij naderden Hem en grepen zijn voeten en
zij aanbaden Hem.* Mattheüs 28 vers 9

Laat na de sabbath, tegen het aanbreken van de eerste dag van de week ..., zo staat er in Mattheüs 28 vers 1. En Johannes (20 vers 1) voegt eraan toe: ... *terwijl het nog donker was*. Het is heel vroeg als Maria Magdalena samen met de andere Maria naar het graf gaat. Er is veel voor te zeggen dat met de andere Maria de moeder des Heren bedoeld is.

Maria Magdalena en Maria gaan dus in alle vroegte naar het graf, om daar te doen wat door de viering van de sabbath is uitgesteld: het balsemen van het gestorven lichaam van Christus. Beide vrouwen hebben al het nodige gedaan om tot deze daad van liefde te komen. Op de vrijdag van Jezus' sterven hebben ze al voorbereidingen getroffen. Nu de sabbath voorbij is, wijden ze zich opnieuw aan hun taak.

Van Maria Magdalena gaat het initiatief uit. Zij gaat de andere Maria ophalen, in alle vroegte en zodra het maar enigszins mogelijk is, gaan ze op weg. Goede Vrijdag ligt nog levendig in het geheugen. Hun hart is vol verdriet. Zij hunkerden ernaar dáár te zijn, waar Hij begraven is en dat om Hem daar de laatste eer te bewijzen. Dat verklaart waarom ze zo vroeg zijn. Nog voor het daglicht aanbreekt.

Dan is er het gebeuren van de eerste dag van de nieuwe week, die wij de zondag noemen: de opstanding van Christus! Het is van het grootste belang op te merken dat wat hier gebeurt, geen menselijke *gnosis* is. Het is niet zomaar iets dat zich in het menselijk bewustzijn alleen afspeelt. Het is geen verbeelding, laat staan een waanvoorstelling. Het is opvallend dat er zowel bij de geboorte van Christus als bij zijn sterven en zijn opstanding sprake is van een wereldomvattend, bijna ben je geneigd te zeggen, kosmisch gebeuren. Het menselijk bewustzijn is er wel degelijk bij betrokken, maar het is veel omvattender. Heel de schepping is er bij betrokken. Het is een gebeuren met kosmische draagwijdte. Dat is het eerste dat onze aandacht vraagt.

Dan het tweede. Het is een zo groots en indrukwekkend gebeuren, dat het bij de vrouwen vrees opwekt. Vrees moet je dan nemen in de betekenis van *ontzag* en niet in de zin van angst. Wat er het dichtst bij komt, is het Engelse woord *awe*. Het is dus geen angst in de zin van *terror*. Er is sprake van iets overweldigends, zoals je dat ook ervaren kunt bij een zwaar onweer of bij het zien van het noorderlicht. Je voelt je eigen nietigheid en onmacht.

Vol vrees en ontzag werpen de vrouwen zich op de grond. En dan die

Inhoud

Verheugt u! 57

Dr. W. Aalders† en dr. H. Klink

Groens "Ongeloof en Revolutie" (VI) 58

Drs. J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Ds. H.J. de Groot (1872 – 1941) en zijn pennenvruchten (VI) 60

Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage

Hoe Paulus over de mens dacht (III) 62

Intermezzo: Over Plato en het christendom

Dr. H. Klink, Hoornaar

Een woord van C.S. Lewis

Ik geloof in het christendom zoals ik geloof dat de zon is opgegaan: niet alleen omdat ik de zon zie, maar omdat ik daardoor al het andere zie.

stem van de engel: *Weest gij niet bevreesd*. (Mattheüs 28 vers 5). Eigenlijk meteen daarna begroet Christus hen met "*chairete*". "*Chairete*" was toen weliswaar een gebruikelijke begroeting, die de NBG vertaalt met *Weest gegroet*, en de nieuwe Bijbelvertaling met *Weest niet bang*, maar het is een begroeting die vanuit het Griekse woord een duidelijke connotatie heeft van vreugde en blijdschap: *Verheugt u!* Er is dus geen sprake van iets ontzettends, nee het is *chairete*, zoals dat ook tegen de herders gezegd werd!

Dit alles moet bij de vrouwen een geweldige uitwerking hebben gehad. Wat hebben zij niet meege-maakt?! Eerst Goede Vrijdag. Dan de gebeurtenissen van de vroege ochtend: het beven van de aarde. Dan ontdekken ze dat het graf leeg is. Dan is daar die ontmoeting met de engel, die hen terwijl ze vol ontzag

zijn, toeroept: *Weest niet bevreesd*, en dan tot slot en als hoogtepunt de begroeting door Christus zelf, die de diep bedroefde vrouwen oproept tot vreugde en blijdschap! Maria Magdalena en Maria zijn er, zegt de Engelse theoloog Robertson, andere mensen door geworden. Vanaf nu kennen zij een grootsheid die hun voordien onbekend was. Je kunt dat nauwelijks omschrijven, maar er is een dimensie bij gekomen in hun persoon. In nog sterkere mate dan bij Abraham, nadat hij geroepen was, hebben deze vrouwen en later de discipelen iets gehad wat hen tot andere mensen heeft gemaakt.

(Fragment uit *Tekst en uitleg*, dr. W. Aalders en dr. H. Klink in gesprek over het Evangelie naar Mattheüs, dat binnenkort verschijnt)

Groens "Ongeloof en Revolutie" (VI)

De moraal

Het spreekt vanzelf, dat de *Verlichting* haar invloed ook op de *zedelijkheid* heeft doen gelden, want godsdienst en zedelijkheid zijn niet van elkaar te scheiden. Wanneer men de zedelijkheid losmaakt van de godsdienst, dan wordt zij net zo problematisch als de godsdienst zelf. De zedelijkheid van het deïsme bestaat, net als zijn leer, alleen uit meningen en frases. De atheïst kent maar één plicht: geen enkele plicht te erkennen. Men is vrij om alles te doen, zoals men ook vrij is om alles te geloven en alles te ontkennen. Plichtsbetrachting? Akkoord, maar dan alleen uit welbegrepen eigenbelang. De deugd bestaat alleen in naam, zij is schijn, bedrog. Gezag en recht zijn door de zwaksten uitgevonden om de verheven aanleg van het genie aan banden

te kunnen leggen. De plichten van de mens worden in overeenstemming gebracht met zijn neigingen. Of liever: men maakt zijn neigingen tot de enige regel van zijn plichten. En zo wordt men stap voor stap naar de afgrond gevoerd, onvermijdelijk, want: "de hoogste waarheid die uit God is, blijft de grondslag van alle waarheden op het gebied van geloof en zedelijkheid. Ontken de grondslag en de reeks van dwalingen die uit die ene dwaling is voortgekomen, verkrijgt het karakter van waarheid, terwijl elke waarheid onwaarheid, wanbegrip, vooroordeel en bijgeloof wordt." En nu moet men niet denken, dat de ontkenning van de waarheid slechts een zaak van "abstracte beschouwelijke haat" is, nee, zij gaat met "vervolgzieke vijandschap" gepaard. Men gaat evangelie en geloof als schadelijk beschouwen. Wanneer men het geloof vaarwel zegt, laat men het niet zonder meer achter zich. Men komt er niet "neutraal" tegenover te staan. Men gaat het als bijgeloof zien, en bijgeloof is de grootste hinderpaal op de weg naar verlichting en zelfvolmaking. Men heeft bij tijd en wijle wel gedacht het atheïsme, dat immers alle godsdiensten gelijkstelt, als verdraagzaam te kunnen beschouwen. Maar dit is een misvatting. Het ziet in elk geloof een doodsvijand. "Het verdraagt alleen een geloof, dat zwijgt en buigt en zich aan de vormen en voorschriften van het ongeloof onderwerpt." Het accepteert alleen een geloof, dat geen veerkracht en geen leven heeft. Burke zegt: "Wie de godsdienst niet bemint, haat deze." De haat tegen het evangelie laat zien, dat de revolutie een antichriste-

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Ds. J.K. Vlasblom, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Ds. L.J. Geluk en Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Drs. J.G. Barnhoorn, Dhr. T. van Es, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam, Dr. M. Verduin en Ds. I.J. Wisse.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 22,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen

tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. 88 71 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of

Bankrekeningnr. 34.89.69.619 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

lijk karakter draagt. De “zogenaamde openbaring” is een ziekteverschijnsel, dat uitgeroeid moet worden, aldus Rousseau¹.

Staatsrecht

Nadat Groen in hoofdstuk acht heeft aangetoond, dat de soevereiniteit van de *rede* (vrijheid van denken) uitloopt op *goddeloosheid*, laat hij in het volgende hoofdstuk zien, dat men door de soevereiniteit van de *wil* (vrijheid van handelen) tot *radicalisme* vervalt. Het één hangt overigens ten nauwste met het ander samen: wordt het gezag in de Kerk tenietgedaan, dan gebeurt in de staat hetzelfde. De strijd tegen altaar en troon, tegen kerk en staat, tegen priesters en vorsten is te allen tijde één geheel geweest, – een strijd, die door dezelfde mannen geleid en door dezelfde beginselen gedragen werd.

De *Verlichting* ging behalve van de onbedorvenheid van de rede ook van de onbedorvenheid van het hart uit: de mens is in zichzelf goed. Maar, zo vraagt men zich onwillekeurig af, waar komt het kwaad dan vandaan? Het antwoord van de verlichte mens luidde: de oorsprong van het kwaad ligt in de *vormen*. De menselijke natuur was oorspronkelijk goed, maar door verkeerde vormen is zij ontaard en zijn de neigingen en hartstochten in een verkeerde richting gaan werken: een richting, tegenovergesteld aan de natuurlijke aanleg. En nu moet de staat alles, wat de vrijheid in de weg staat, uit de weg ruimen en de neigingen en driften gaan volgen.

Groen stelt hiertegenover: zoals alle waarheid steun vindt in de waarheid, die uit God is, zo ligt de algemene grondslag van rechten en plichten in de soevereiniteit van God. Wanneer deze wegvalt (doordat men haar loochent of doordat men haar, wat op hetzelfde neerkomt, “naar de hemel verbant”), waar blijft dan de oorsprong van het gezag, van het recht, van elke heilige en plichtmatige positie in de staat, in de maatschappij, in de huiselijke kring? Dan is er, ondanks alle maatschappelijke verschillen, geen wezenlijk verschil meer tussen de mensen. Neem God weg en de mensen zijn in revolutionaire zin vrij en gelijk. Staat en maatschappij vallen uiteen. “Er is een beginsel van ontbinding dat niet ophoudt voordat de onderverdeling stukloopt op geïsoleerde mensen, op *individuen* ... De staat lost zich op in ondeelbaarheden, in *atomen*, om vervolgens, op dezelfde manier als de wereld volgens het stelsel van Epicurus,² “uit de toevallige ontmoeting van de atomen” te verrijzen.

Het ongelooft acht zich verplicht elke vorm van gezag als een menonterend misbruik af te breken: wanneer iemand zich moet onderwerpen aan een

Paaskanon van Johannes Damascenus

Dag dat Christus is verrezen,
dag van zaligheid,
Pasen des Heren, Pasen!
Hij leidt ten leven uit de dood,
van de aarde hemelwaarts.
Hij, Christus, Godzelf,
leidt ons door het water heen.
Wij bezingen zijn zegepraal.

Laat ons zuiver zijn van zinnen
en wij zullen zien
in het verblindend blinken
der opstanding hoe Christus zelf
heerlijk straalt en hoe Hij spreekt
tot ons: Weest gegroet.
Zijn stem klinkt zo duidelijk.
Wij bezingen zijn zegepraal.

Alle hemelen tezamen,
weest om Hem verblijd,
aarde, zing Hem ter eer.
De hele wereld die men ziet,
ja zelfs de wereld die onzichtbaar is
vier' feest thans voor Hem.
Ja, Christus is opgestaan,
die de eeuwige vreugde is.

Uit: *Waarom wil je dat ik zing?*
vertaald door Jan Willem Schulte Nordholt
Brasschaat 1995.
Johannes Damascenus, de laatste Griekse
kerkvader, leefde van ± 675 tot 749

medemens, dan vernedert hij zich. De mens is te groot om zich te buigen voor een medemens, wanneer deze op persoonlijke titel gezag uitoefent.

Maar hoe dan volgens het revolutionaire beginsel een staat te vormen op een manier, die niet ontierend voor de mensheid is? Het antwoord op deze vraag vinden wij in het *Contrat Social* (maatschappelijk verdrag) van Rousseau: de staat wordt alleen uit een vrijwillige overeenkomst geboren. De samenleving komt niet uit de natuur op, maar uit de conventie (verdrag). Dit houdt in, dat alleen een *republiek* recht van bestaan heeft, en wel een *democratische* republiek: een volksregering in de zin van de algemene vrijheid en gelijkheid. De wet van de staat is de *volkswil*. Deze is aan geen enkele beperking onderhevig. “De algemene wil is altijd recht.” De enkeling heeft geen rechten: het wezen van het maatschappelijk verdrag ligt in

het volledig prijsgeven van zijn rechten. Zijn verhouding tot de staat is er een van volstrekte onderwerping en lijdelijkheid. Met lichaam en ziel staat hij ter beschikking van de staat. Zijn vrijheid is onderwerping aan de wet, d.i. het maatschappelijk verdrag, dat destijds *met algemene stemmen* is aangenomen: de vereniging tot een burgerstaat is de meest vrijwillige daad, die men zich denken kan. Buiten dit verdrag is de beslissing van de meerderheid te allen tijde bindend voor allen. Kiest men voor een andere mening dan de mijne, dan is mijn mening kennelijk fout: wat ik voor de algemene wil gehouden had, was het dus niet. Als de (soevereine) algemene wil oordeelt, dat mijn dood voor de staat van nut is, dan moet ik sterven.

Terecht oordeelt Groen: "Een volledig *absolutisme* is niet denkbaar. De vrijheid van de burger is *lijfeigenschap*, nee, zelfs overgave van zowel lichaam als ziel aan de staat." O ja, ook wij, antirevolutionairen, zeggen, dat vrijheid bestaat in onderwerping aan de wet. Maar wij zeggen dit alleen, wanneer de wet berust op erkenning van de hoogste Wetgever en op onderwerping aan zijn geboden. Wij zeggen het niet, wanneer de wet op het goedgevonden van de meerderheid berust. Als de vrijheid het onvoorwaardelijk gehoorzamen aan menselijk welbehagen is, dan is zij een hersenschim.

Het gezin

De werking van het ongelooft manifesteert zich ook hierin, dat, waar Gods soevereiniteit niet wordt erkend, familiebanden verbroken moeten worden.

Wanneer het "Eer uw vader en uw moeder" niet meer geldt, dan blijft er van de relatie tussen ouders en kinderen niets anders over dan "een voorbijgaande band van volstrekte hulpeloosheid en bijna dierlijke gehechtheid." Uit de wil van allen, ontstaat de almacht van de staat. Het behoud en het welzijn van de staat is de hoogste wet. Het gevolg is, dat de kinderen staatseigendom zijn: "*de kinderen behoren aan de republiek, voordat zij aan hun ouders toebehoren.*" Met andere woorden: van vaderlijk gezag, van vaderlijk recht is geen sprake meer. Het gezinsleven is een hersenschim of in elk geval een misbruik, dat hervormd moet worden.

Groens conclusie luidt: "Alleen door zich tegen God te verzetten, alleen door God te verzaken, alleen door als God en in de plaats van God te willen zijn, alleen door de wens om, waar mogelijk, God uitgeschakeld te zien, blijft men, eenmaal vastgeraakt op de bodem van de Revolutie en van een systematische goddeloosheid, gelijk aan zijn eigen beginsel en aan zichzelf, naar de inblazing van de vader der leugens."³

(Wordt vervolgd)

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noten

- 1 Ongelooft en Revolutie, blz. 182vv.
- 2 Grieks wijsgeer (342/'41 - 271/'70), stichter van de naar hem genoemde school van de Epicureeërs.
- 3 Ongelooft en Revolutie, blz. 189vv.

Ds. H.J. de Groot (1872 - 1941) en zijn pennenvruchten (VI)

"Ons Zondagsblad"

In de eerste elf jaar van zijn verblijf in Voorst voerde De Groot nog de redactie van zijn eigen periodiek, *Ons Zondagsblad*. Dit christelijk weekblad, door dr. Miskotte gekenschetst als "het eigen en eigengereide orgaan van een bepaalde pastorie", verscheen al vanaf 1902. Aanvankelijk schreven er ook nog wel eens andere personen in, maar al spoedig werd het alleen door De Groot gevuld. Het bevatte elke week als hoofdschotel een preek en daarnaast vooral beschouwingen van praktische aard, "waarin een diepe wijsheid zich paarde aan een ontembare humor, velen tot vermaak, velen tot ergernis, weinigen tot lering". aldus Miskotte.

Ds. De Groot verrichtte het werk voor zijn blad met vreugde. De lezerskring, die over het hele land verspreid was, noemde hij zijn "krantengemeente". Zijn pennenvruchten werden door velen gewaardeerd, al

ontving hij ook wel eens boze brieven en bittere opmerkingen. Vanaf 1913 verscheen *Ons Zondagsblad* bij drukkerij P. Klooster te Groningen, die destijds ook het *Kerkblaadje* drukte. Het blad kostte drie cent per nummer, abonnees betaalden 40 cent per kwartaal. Erg winstgevend was de uitgave niet, maar voor ds. De Groot betekende het blad toch een welkome aanvulling van zijn inkomsten. Deze bijverdienste viel in september 1919 weg, toen de uitgave werd gestaakt. Zelf schrijft ds. De Groot daarover het volgende. "In die dagen zat ik te tobben met een tractementje van even achttienhonderd gulden. Mijn weekblaadje, dat mij enige jaren achtereen ondersteund had met een paar honderd gulden per jaar, hield net op vanwege moeilijkheden met de uitgever. Andere bijverdiensten waren er niet." De Groot las in die tijd in een plaatselijk blad dat er een vacature was van een leraar Hebreeuws aan een openbaar gymnasium. Hij

solliciteerde en de gemeenteraad benoemde hem met algemene stemmen. Dit was het begin van een nieuwe nevenfunctie. Jarenlang gaf De Groot Hebreeuwse les aan enkele gymnasia in de IJsselstreek.

“Een dorpsdominee”

Zoals in het begin van deze artikelenserie al is vermeld, werden in de jaren dertig op initiatief van dr. Miskotte diverse preken en pastorale schetsen uit *Ons Zondagsblad* in boekvorm gepubliceerd. Door deze bundels, *De vroolijke wetenschap* (preken) en *Schaap en bok in één hok* (schetsen), die veel aandacht trokken, kreeg ds. De Groot meer landelijke bekendheid. Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat aan hem een hoofdstuk is gewijd in de van 1940 daterende publicatie *In de houten broek*, een bundel reportages over dominees, preken en kerkmensen. De auteurs waren de journalisten Dingeman van der Stoep en Herman H. Felderhof. Zij woonden diverse kerkdiensten bij en brachten daarvan verslag uit. Het boek bevat twintig reportages van diensten of bijeenkomsten, sommige met destijds bekende voorgangers als ds. A.K. Straatma, prof. dr. K. Schilder, prof. G. Wisse, dr. K.H. Miskotte, ds. J.J. Buskes en ds. G.H. Kersten. Onder hen kreeg dus ook ds. H.J. de Groot een plaats. Het op hem betrekking hebbende hoofdstuk, getiteld *Een dorpsdominee*, werd geschreven door H.H. Felderhof, die op zondag 23 juni 1940 een dienst in de hervormde kerk te Voorst bijwoonde. De avond tevoren had Felderhof de dominee al ontmoet in diens pastorie, die tevens een museum bleek te zijn. De Groot had al vanaf zijn jongensjaren antiek verzameld. Hij bezat een prachtige collectie van oude meubelen, siervoorwerpen, porselein, houtsnij- en edelsmeedkunst, schilderijen, prenten, antieke luchters, klokken en muziekinstrumenten. De Staat der Nederlanden had zich over deze unieke verzameling ontfermd door de pastorie tot museum te verheffen. In de meidagen van 1940 had Voorst van de oorlog te lijden gehad. De oude romaanse toren, het kerkgebouw en enkele huizen waren onder het geweld der kanonnen gehavend. De bewoners waren geëvacueerd, maar de dominee was met zijn dochter Willemien in het museum gebleven. De morgen van zaterdag 11 mei hadden zij doorgebracht in de kelder van de eeuwenoude pastorie. Tijdens de uren van de beschieting hoorden zij in hun schuilplaats het neerstorten van steen, het vallen van boomtakken en het breken van ruiten. De kogels drongen in de muren van hun huis. Toen de beschieting werd gestaakt en zij de schade gingen opnemen, viel die nog mee. Van het eigenlijke museum was slechts weinig beschadigd.

De preek van zondag 23 juni 1940 gaat over Paulus' derde zendingsreis, met als tekst Handelingen 16: 1-8. “Wat ons bijzonder opvalt”, aldus Felderhof, “is de verzorgde stijl. En het verteltalent van de prediker. Hij brengt sfeer in de geschiedenis. Niet, dat de prediker zijn fantasie ruim spel laat. Hij houdt zich aan de gegevens der Schrift, maar met dat materiaal bouwt zijn talent de coulissen en stelt de figuren op het Bijbels toneel, dat hij ons voortover”. Felderhof illustreert dit met enkele passages uit de preek. “Paulus is in Derbe en Lystre. Daar is hij met Barnabas ook geweest, daar is hij vroeger zelfs gestenigd geworden! Nu komt Paulus er voor de derde maal. Een grote reis, dwars door Klein-Azië. Dan komt er enige tekening in het dorre relaas. Paulus ontmoet Timotheüs, een levende vrucht van zijn vroegere geestelijke arbeid. De meeste uitleggers schatten Timotheüs op het moment van deze ontmoeting op 20 jaar. Dan moet de jongen zeventien zijn geweest, toen hij onder de bekoring van het Evangelie kwam. Schoon is dit beslag op de jeugd. Ook Socrates kon dat in die Griekse wereld, beslag leggen op de jongeren, maar Paulus tokkelde heel andere snaren op zijn harp dan de Griekse wijsgeer ooit vermocht te doen. Timotheüs' moeder is een joodse vrouw, die ernst maakte met haar joodse geloof. Maar die, toen ze áchter de dingen van het Oude Testament had geschouwd en zij daar overal die Ene Gestalte zag afgetekend tegen de achtergrond van het Oude Verbond, een discipelin van Jezus Christus werd! ... Er ligt een schaduw over dat gezin. Een anonieme Griek is de vader. Jood noch christen. Hij was dood, toen Paulus met het gezin in aanraking kwam. Maar Eunice had die man toch maar getrouwd en hij had heel wat te zeggen gehad in hun huwelijk. Timotheüs mocht niet besneden worden. Geestelijk dus een ongelijk span ... Hoe menig kind van een gelovige moeder en een ongelovige vader heeft dat onverzettelijke in zijn karakter, waarop de strijd zijn stempel heeft gezet. Zo ook bij Timotheüs. Een echt-Griekse geest, rustig en edel, hoofs en bescheiden. En een vroom, oprecht en bewogen joods gemoed. God gaf Paulus een plaatsvervanger voor Markus. Paulus stelt voor, dat Timotheüs met hem meegaat en deze neemt dat voorstel graag aan. Eunice, Hanna van het nieuwe verbond, staat hem af. O, Timotheüs weet best, welk een strijd hem wacht als hij meegaat, maar hij gáát in het geloof. Eer dat ze samen op stap gaan, neemt Paulus Timotheüs en besnijdt hem, om der joden wil en natuurlijk tot grote vreugde van zijn moeder. Paulus heeft dit aangevoeld als een noodzakelijk iets. Begin in de synagoge en werk van dáár uit. Maar de joden lieten geen onbesnedene in de synagoge toe. Hoe zuiver

gezien van Paulus, om zich in de zaak der besnijdenis vrijgevig te hebben betoond. De groei van de gemeenten kan thans ongehinderd voortgaan. Paulus wil naar het westen, naar de grote steden. En dan komt het wonderlijke: de Geest laat hem dat niet toe. Een stem van binnen zegt: niet naar de steden. Ga naar het nieuwe werelddeel. Europa wenkt: kom over en help ons. Daar ligt een enorm terrein braak! Wat zij niet hadden dŕrven plannen, bereidt God Zelf voor: ga over naar Europa en bouw daar Mijn Koninkrijk. En Paulus en Timotheŕs gehoorzamen.”

Gewoontegetroou besluit ds. De Groot ook deze preek met een toepassing. “Wie aan het oude en vertrouwde krampachtig blijft vasthouden in een slap achterom-zien, wordt onder de voet gelopen. Een christen ziet altijd vooruit. Hem worden altijd perspectieven geboden. Niet wij bepalen de richting onzer schreden, maar God. Slechts in gehoorzaamheid aan Hem is ons leven vruchtbaar. Durf het dan aan met Christus en weet dit: de weg des levens gaat altijd omhoog”.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

Hoe Paulus over de mens dacht (III)

Intermezzo: Over Plato en het christendom

In haar boek *Das paulinische Eikon-Konzept* (Het begrip Eikon bij Paulus) bestudeert Stefanie Lorenzen het deuterokanonieke Bijbelboek *Wijsheid van Salomo*, de geschriften van Philo en de brieven van Paulus met betrekking tot het beeld (Grieks: eikon) van God. Het gaat haar erom na te gaan hoe vooral Paulus gedacht heeft over de mens. Hoe is hij geschapen, wat is zijn wezen en waarin ligt zijn bestemming? Mevrouw Lorenzen plaatst Paulus, als zij deze vragen stelt, in een bredere context dan uitsluitend die van diens eigen geschriften, de ons uit het Nieuwe Testament bekende brieven.

Mevrouw Lorenzen gaat na hoe de schrijver van de *Wijsheid van Salomo* (ongeveer 30 voor Chr.) en de Jood Philo (20 voor Chr. – 50 na Chr.) denken over het beeld van God. Zij laat vervolgens zien hoe Paulus aan de ene kant in eenzelfde traditie staat en deze geschriften kent en aan de andere kant op wezenlijke punten van hen afwijkt. Door nauwgezette studie is ze in staat het unieke en grootse van Paulus' verkondiging in het volle licht te stellen. Deze verkondiging deed de poorten van het Koninkrijk van God opengaan.

De Westerse theologie in de laatste eeuwen
Op het bovenstaande wil ik in een volgend artikel verder ingaan. In dit artikel – dat een soort intermezzo vormt in mijn bespreking van de boeken die gaan over Paulus' antropologie (leer van de mens) – wil ik kort stilstaan bij de figuur die in deze boeken steeds weer naar voren komt, te weten bij Plato en zijn betekenis! Het kan geen kwaad dit te doen omdat hij in de christelijke theologie van de afgelopen decennia verwaarloosd is – tot grote schade van de kerk. Er zijn verschillende redenen aan te geven voor deze 'verwaarlozing'.

1. Allereerst wordt de Westerse wereld al sinds twee

eeuwen geplaagd door een antimetafysisch affect, dat wil zeggen: een weerzin tegen de gedachte dat er een werkelijkheid zou zijn, die uitgaat boven onze werkelijkheid, een 'bovennatuur' die normgevend zou zijn voor het mensenleven. Juist naar deze 'hogere wereld' verwijst Plato. Het geloof aan zulk een 'hogere wereld' die onze aardse werkelijkheid omgeeft en de uiteindelijke norm voor deze werkelijkheid is, heeft men in het land der filosofen de laatste eeuwen meer en meer afgezworen. Wat ervoor in de plaats gekomen is, is een onbestemde leegte – de angst van Heidegger – het volledig zich oriënteren op het hier en nu (consumptisme) of een ideologie, waarin de mens een gouden toekomst voor ogen gesteld wordt, waarnaar met man en macht (en desnoods met geweld – het communisme) gestreefd moet worden.

2. Dan is daar in de (Nederlandse) kerkelijke wereld de invloed van iemand als Abraham Kuyper. Van beïnvloeding van het Helleense denken op de Bijbel wilde hij en wilden de Gereformeerden niet weten. Men redeneerde strikt biblicistisch, vanuit de gedachte dat men enkel en alleen de Bijbel als kompas heeft voor een christelijke visie op de werkelijkheid. Eén van Kuypers 'leerlingen', de filosoof H. Dooyeweerd (1894 – 1977), ontwierp een 'bijbelse' filosofie ('De wijsbegeerte der wetsidee') waarbinnen men wars was en is van het Platoonse denken. Dit denken werd veelal tegenover het Bijbelse denken geplaatst. Een vertegenwoordiger van deze stroming is prof. dr. A.P. Bos (VU). De invloed van dit denken is in Nederland ook buiten de Gereformeerde Kerken groot geweest.

3. Verder is er de invloed van Karl Barth, die van een 'natuurlijke' Godskennis niet wilde weten en die deze plaatste onder het minteken van 'ongeloof'. Het gaat in het christelijk geloof uitsluitend en alleen om Christus en zijn openbaring.

4. Vóór alles moet gewezen worden op de grote invloed van de dogmenhistoricus Adolf von Harnack (1851–1930). Deze stelde aan het eind van de 19^e eeuw dat het vroege christendom onder sterke invloed heeft gestaan van het Hellenisme en dat daarom de oorspronkelijke – zuivere – boodschap van Christus en de vroeg-christelijke gemeente diepgaand is veranderd. Het is zaak deze oorspronkelijke boodschap weer op te diepen. Harnacks these heeft grote invloed gehad op Nieuwtestamentici die in Duitsland tot voor kort de toon aangaven: Wilhelm Bousset (1865–1920) en diens leerling Rudolph Bultmann (1884–1976). Zij gingen op zoek naar het ‘oorspronkelijke’, ‘ware’ christendom, dat in het nog niet door het Griekse denken beïnvloede Palestijnse Jodendom gezocht moest worden. Voeg daarbij de ‘herontdekking’ van het Joodse denken door Martin Buber (1878–1965), dat een hernieuwde belangstelling voor het Jodendom inluidde en het wordt duidelijk dat in de 20^e eeuw weinig waardering overbleef voor Plato. Veelzeggend is de titel van een van de boeken van Buber: *Twee wijzen van geloven*. Hij duidt er de Griekse en de Joodse manier van geloven mee aan. De tweede manier van geloven zou existentiëler zijn dan de eerste.

Een kentering

We mogen ons gelukkig prijzen dat sinds de jaren zeventig de teneur in de Nieuwtestamentische wetenschap aan het veranderen is. Degene die daar het meest toe heeft bijgedragen is Martin Hengel (geb. 1926) geweest. Hij heeft in zijn proefschrift *Judentum und Hellenismus* aangetoond dat de invloed van het Helleense denken er al was ver voor de tijd dat de Nieuwtestamentische geschriften geschreven werden. Hellas en Israël vormden geen tweestromenland, waarin beide rivieren onafhankelijk van elkaar in een bepaalde richting stroomden. Integendeel: deze stromen ontmoetten elkaar al in de derde en tweede eeuw voor Christus – en dat niet alleen in Alexandrië! De invloed van het Hellenisme valt niet alleen waar te nemen in het diaspora-jodendom, maar ook in Israël, tot in Jeruzalem toe, ja zelfs bij de grootste tegenstanders van het Hellenisme: de secte van Qumran. In de grotten van Qumran werden Griekse teksten aangetroffen! Daarom is de scheiding die Von Harnack, Bousset en Bultmann aanbrengen oneigenlijk en onhistorisch. De werkelijkheid is anders, veel genuanceerder.

Toch valt Hengel niet in het andere uiterste. Het is niet zo dat hij geen oog meer heeft voor het eigene van het Oude Testament en het Jodendom en vooral voor het unieke van de verschijning van Christus en van de Nieuwtestamentische boodschap. Israël heeft

een eigen karakter. Dat werd ook ingezien door Philo. Hij was geworteld in de Septuaginta, de Bijbelvertaling die ontstaan is op het snijvlak van Jodendom en hellenisme. Dit werd vooral ingezien door Paulus die in de brief aan de Romeinen aangaf dat Israël als geen ander volk in de wereld bevoorrecht was: van Israël zijn de verbonden, aan hen zijn de woorden van God toevertrouwd! Israël kende de uitdrukkelijke openbaring van God. Israël had de Heilige Schrift en dat was het voorrecht van de Jood. Deze gedachte was in Paulus’ dagen onder de Joden gemeengoed: ze werd ook uitgedragen door Josephus aan het einde van de eerste eeuw van onze jaartelling in zijn boekje *Contra Apionem* (Tegen Apio).

Katholiciteit

Zo heeft Martin Hengel ervoor gezorgd dat er een veel juister evenwicht gekomen is in de bestudering van het Nieuwe Testament dan voordien. Mevrouw Lorenzen sluit daarbij in haar boek over het ‘eikoon-begrip’ bij Philo en Paulus naadloos aan. Via geschriften als die van professor Hengel en van mevrouw Lorenzen komen we, na een eeuw waarin de wetenschap van het Nieuwe Testament velen op een dwaalspoor bracht, weer veel dichterbij de werkelijke wereld van het Nieuwe Testament en bij de *katholiciteit* van de Kerk.

Heel bewust schrijf ik: bij de katholiciteit van de Kerk! Immers: vanaf de eerste tijd is het hellenisme en is Plato in het bijzonder, door de Kerk gewaardeerd. Zij nam deze waardering over van hellenistische Joden, als Philo en Josephus. Dat geldt voor de vroege kerkvaders. Het geldt ook voor Calvijn. In zijn *Institutie* (boek I, XV, 6) schrijft hij: “Het zou vergeefse moeite zijn om een bepaling van de ziel te zoeken bij filosofen, van wie niet een, met uitzondering van Plato heel duidelijk de onsterfelijkheid geleerd heeft. Anderen uit de school van Socrates komen een eind in de goede richting maar zonder heel duidelijk een leer uit te dragen waarvan zij werkelijk volledig overtuigd waren. Plato echter was verder gevorderd en hij zag de ziel als het beeld van God.” We kunnen, wat dichterbij huis, ook denken aan Groen van Prinsterer, die ergens schrijft: “Plato is altijd een van mijn meest geliefde schrijvers geweest.” Zelfs Abraham Kuyper schrijft in zijn *Stones Lectures*: “In Plato vindt u passages die u verslindt.” Maar ook Luther heeft positief gesproken over Socrates en Plato. Hetzelfde geldt voor Hamann en Kierkegaard.

Het geldt ook de kerkvaders: de begaafde prediker Clemens van Alexandrië, de fijnzinnige Gregorius van Nyssa, de diepdenkende Origenes, de statige en overwogen Romein Ambrosius, bisschop van Milaan en vooral de geniale en bewogen Augustinus, voor wie

Plato in zijn persoonlijke leven van de allergrootste betekenis is geweest. De ontmoeting met zijn boeken, bracht een wending in zijn leven, een wending in de richting van het Evangelie.

Om welke reden Plato gewaardeerd werd, blijkt ondermeer uit de geschriften van de kerkvader Eusebius van Caesarea (263-339), die niet alleen beroemd is geworden vanwege zijn *Geschiedenis van de Kerk*, maar ook door zijn boek *Praeparatio Evangelica*, ofwel "Voorbereiding op het Christendom". In dit boek laat hij zien hoe de HERE God vooral in Israël, maar toch ook daarbuiten en dan vooral door middel van de Grieken de wereld voorbereid heeft op de verschijning van Christus, wiens komst en wiens werken op aarde het middelpunt vormt van de wereldgeschiedenis. Door toedoen van Alexander de Grote († 323 v. Chr.) ontstond er één grootse cultuur in het Midden-Oosten en aan de kusten van de Middellandse Zee, een cultuur, die vooral gestempeld werd door de Grieken. Deze cultuur werd door toedoen van de Romeinen uitgebreid naar het Westen (Gallië en de Germaanse landen). Plato was van deze cultuur de meest invloedrijke vertegenwoordiger.

Augustinus

Deze voorbereiding heeft, zoals gezegd, ook in het leven van Augustinus haar beslag gekregen. In zijn *Belijdenissen* dankt hij God ervoor dat hij in de kwellingen die hij in zijn zoektocht naar de waarheid doormaakte, op een bepaald moment "enkele boeken van de Platonisten in handen kreeg" Daarin las hij "dat in het begin het Woord was en dat het Woord God was." Deze boeken spoorden hem aan "terug te keren tot mijzelf (...) door U geleid, omdat Gij mijn helper zijt geworden." Het waren de Platonisten die brachten hem tot de Schriften en hem de ogen openden voor de geestelijkheid en de zuiverheid van God. Voor die andere werkelijkheid, die bij God is, voor het Woord dat bij God is. Van dit Woord las hij: het is vlees geworden! Dit werd de ontdekking van zijn leven. De weg die Augustinus persoonlijk meemaakte, heeft zich in de eeuwen vóór Christus en ten tijde van het Nieuwe Testament in het groot, in de wereldgeschiedenis voorgedaan.

Daarom had H. Bavink gelijk toen hij honderd jaar geleden al schreef over de tijd na Alexander de Grote:

"De Hellenistische periode werd ook van buitengewoon belang in haar gevolgen voor de toekomst. Op zichzelf, want er kwam een nieuwe wereld- en levensbeschouwing op; heel de cultuur nam een ander karakter aan; godsdienst, moraal, wijsbegeerte, kunst enz. werden van de nationale banden bevrijd en als cultuuroeuvring der mensheid beschouwd. En wat haar vrucht voor de toekomst betreft, zij het genoeg op te merken, dat het Hellenisme de volken voorbereidde (cursivering H.K.) voor het Christendom en de grondslagen legde voor onze moderne cultuur; want deze cultuur is product van de samenwerking Oosten en Westen." (*Verz. Opstellen*, blz. 242). Pas wanneer wij aan deze wijze van zien recht doen, kunnen we recht doen aan het Nieuwe Testament: Plato is een van degenen geweest die aan de andere kant van de Jordaan iets gezien heeft van het beloofde land, de geesten voorbereid heeft op de komst van Christus.

Geen overaccentuering

Tegelijk gaat het niet aan om zijn betekenis van de weeromstuit te overaccentueren. Het gaat niet aan om hem te zien als iemand die in het beloofde land zelf gekomen is. Zoals Christus Mozes verre overtreft, zo overtreft de Nieuwtestamentische boodschap, het Evangelie nóg meer de leer van Plato. We komen in het Nieuwe Testament in een andere wereld: de wereld van het Koninkrijk van God. De christenen zijn een *tritos genos* (derde geslacht/soort): geen Jood, geen Griek, maar christen. Dit ligt aan de komst van Christus zelf, op wie de heidenen hoopten (Jesaja 42: 12), maar die vooral de vervulling is van de Schriften van de Joden.

Uit deze Schriften leefde Philo, in het bijzonder uit de boeken van Mozes. Hij zag de overeenkomst van deze geschriften (vooral in de versie van de Septuaginta, die ontstaan is in de tijd van het Hellenisme) en de filosofie van vooral Plato. Daarbij legde hij evenwel het grootste accent op de Septuaginta! Uit deze Schriften leefde ook Paulus, die zoals Bruce Winter het aangaf, anders dan Philo, zich vooral beriep op de wijsheidsboeken en de profeten. Daarbij getuigde Paulus mede op grond van deze Schriften van Hem, van wie Philo niet weten kon: van Christus, God geopenbaard in het vlees.

H. Klink, Hoornaar

Twee conferenties

Op 28 mei a.s. wordt in de Bergkerk te Amersfoort een conferentie over dr. O. Noordmans gehouden. Voor zaterdag 6 juni a.s. wordt de jaarlijkse conferentie van de 'Vrienden van dr. H.F. Kohlbrugge' voorbereid. Over beide nadere bijzonderheden in het volgende nummer van 'Ecclesia'.